

הישר והטוב: לפרשת ואתחנן

בפרשת "ואתחנן" נפרשים שוב עיקרי המצוות, מלווים באיומים מצד האלהים. אנו פוגשים בפעם השניה את עשרת הדברות, חווים מחדש את מעמד הר סיני וקוראים את מה שנדמה כתמצית הזהות היהודית לדורותיה – הפרשה הראשונה של קריאת שמע.

"ואתחנן" פרשה קשה, שנדמה כי יש לקוראה חפויי ראש ומבוישים, מלאי רגשי אשמה על חולשותינו – כבני אדם וכיהודים – ולקבל על עצמנו ענווה גדולה בפני כוחו ועוצמתו של הקב"ה. בתוך כל אלה, מושכים את תשומת לבי שני פסוקים, מהם אני מבקשת ללמוד איזון לתחושות הראשוניות שהזכרתי לעיל, ולא פחות מכך – מורכבות אמונית ודתית.

לאחר מתן עשרת הדברות, שומע אלהים לרחשי ליבו של העם ופוטר אותו מן האימה שבהקשבה לקולו. הוא משאיר אצלו את משה בלבד, ובפניו פורש את חוקיו ומצוותיו, לא לפני שהוא מזהיר: "וַיִּשְׁמְרֶתֶם לַעֲשׂוֹת כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲתָכֶם לֹא תִסְרוּ יְמִין וְשְׂמָאל" (דברים ה, 28). אזהרה זו מופיעה באופן דומה גם בהמשך ספר דברים, שם מסביר אלהים שבמקרה של ספק בדין יש להגיע אל מנהיגי העם ולנהוג לפי הכרעתם: "עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֵרֹד וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֵאמְרוּ לְךָ תַעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יֵגִידוּ לְךָ יְמִין וְשְׂמָאל, אֲפִילוּ מְרִאִים בְּעֵינֶיךָ עַל יְמִין שֶׁהוּא שְׂמָאל וְעַל שְׂמָאל שֶׁהוּא יְמִין - שִׁמְעוּ לָהֶם!" (ספרי דברים קנד, יא). פירוש הרמב"ן על הפסוק מסביר: "אפילו תחשוב בלבך שהם טועים והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך תעשה כמצותם... אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצוות, שאעשה בכל מצוותיו ככל אשר יורוני העומדים לפני במקום אשר יבחר, ועל משמעות דעתם נתן לי התורה, אפילו יטעו". כלומר, אין לעבור על דבר המנהיגים הדתיים – יהיו אלה כהנים או שופטים – בשום אופן. שיקול הדעת של היחיד אינו חשוב כלל, רק שיקול הדעת של ההנהגה הדתית הוא הקובע ואפילו יאמרו לנו מנהיגי הדתיים ש"ימין" הוא "שמאל" עלינו לקבל את דבריהם.

פירוש זה הפך לנכס צאן ברזל של הדת היהודית לדורותיה, ונדמה כי הוא מגדיר באופן מובהק רבים מן החוליים שאנו נתקלים בהם גם במדינתנו: שיקול הדעת המוסרי של כל אחת ואחד מאיתנו אינו נתפס כמהותי או אמיתי; הקריטריון היחיד הקובע אם משהו הוא "ימין" או "שמאל", "צודק" או "מוטעה" הוא דעת הרוב, או גרוע מזה – דעת השלטון. הבעת עמדה המנוגדת לדעת ההנהגה נתפסת בלתי מוסרית, גם כאשר כל עניינה הוא שאיפה ליתר מוסריות ולהרחבת הצדק.

בהקשר זה מעניין לראות שהפסוק מדברים יז אינו חד משמעי בעיני חז"ל. התלמוד הירושלמי מציע פירוש שונה בתכלית מפירושו של המדרש בספרי: "יכול אם יאמרו לך על ימין שהיא שמאל ועל שמאל שהיא ימין - תשמע להם? תלמוד לומר – 'ללכת ימין ושמאל', שיאמרו לך על ימין שהיא ימין ועל שמאל שהיא שמאל" (ירושלמי הוריות פ"א ה"א). לא רק שהירושלמי מכיר בזכותו של היחיד להבין מעצמו

מהו "ימין" ומהו "שמאל", מה מוסרי ומה אינו צודק, הוא אף מחייב אותנו לסרב להיכנע לתכתיבים שקריים מצד ההנהגה.

את התובנה הזו מחזק, להבנתי, פסוק נוסף מפרשתנו: "וְעֲשֵׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה' " (דברים ו, 18). פסוק זה מופיע לקראת סופה של פרשת "ואתחנן" והוא מקדים את ההבטחות על נתינת הארץ ביד ישראל. הוא זכה לפירושים רבים, אך אני מבקשת להתעכב על פירושו של ר' עקיבא: "ועשית הישר והטוב בעיני ה' - הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם" (תוספתא שקלים, ב:ב). "הישר והטוב" אינו ביטוי נשגב בלבד אלא הוראה פרקטית שיש לה השלכות מציאותיות. אם עלינו לעשות את "הישר והטוב", כיצד נדע מה הם? תשובתו של ר' עקיבא פשוטה אך מורכבת – משימתנו כבני אדם אינה רק לכוון מעשינו אל ה"טוב" האלהי (שכן לא תמיד ברורה לנו משמעותו), אלא גם אל הנכון, המוסרי והישר מבחינתנו כבני אדם.

למה שהוא "ישר", מוסרי, טוב ונכון בעינינו יש משקל וחשיבות בקביעת דרכנו בעולם. להכריז כי מעשה כלשהו אינו מוסרי או אינו צודק – גם אם הוא נעשה על-ידי מנהיגים ורבנים - זו לא בגידה באלהים, ביהדות או במדינה. להיפך – זה ביטוי דתי אמיתי להלכת הירושלמי "ללכת ימין ושמאל" ולציווי התורני לעשות את הישר והטוב.

שבת שלום.